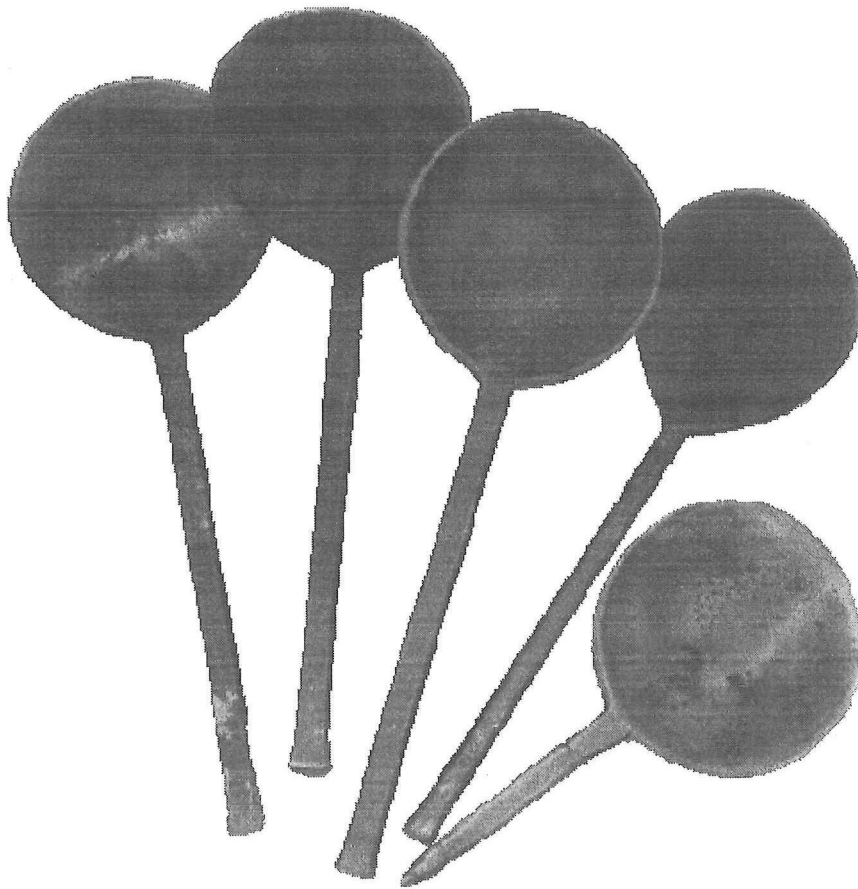
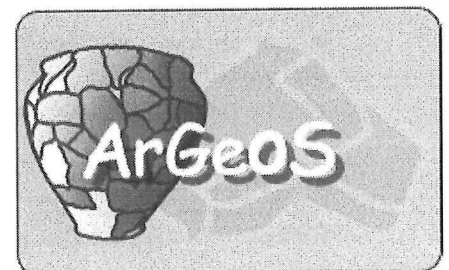

Tinnen Lepels,

Een handleiding bij het determineren.

*Door : G.H.Hofstra,
Sneek,
10 februari 2009.*

Inhoud:

1:	<i>Tinnen Lepels</i>	3
2:	<i>Een korte geschiedenis van het tin</i>	3
3:	<i>Lepels</i>	3
3:1:	<i>Bakvorm</i>	4
3:2:	<i>De verbinding (naald)</i>	4
3:3:	<i>De steel</i>	4
3:4:	<i>De top</i>	5
3:5:	<i>Merkttekens</i>	6
4:	<i>Typologie volgens J. Baart (1977)</i>	7
5:	<i>Literatuur</i>	14

1. Tinnen Lepels

Tijdens archeologisch onderzoek, maar vooral tijdens het zoeken met een metaal detector worden vaak tinnen leppels gevonden. Deze leppels waren erg mode gevoelig en vorm gebonden, waardoor het meestal mogelijk is om de leppels te determineren. Na het bestuderen van literatuur over dit onderwerp heb ik geprobeerd een handleiding voor het determineren van tinnen leppels te maken. Hiervoor maak ik gebruik van een aantal kenmerken, die zijn afgeleid van de typologie van J. Baart¹. Elk van deze kenmerken worden apart besproken, en kunnen als handvaten dienen bij het determineren en dateren van tinnen leppels.

2. Een korte geschiedenis van het Tin:

Gedurende de Middeleeuwen waren tinmijnen te vinden in Cornwall, Bohemen en Saksen. De oudste melding van tin import in Nederland dateert uit 1373. Het hoogtepunt van het tin gebruik vinden we in de 15^e en 16^e eeuw, in de loop van de 17^e en 18^e eeuw werd het tin steeds verder verdrongen door anderen metalen zoals het zilver.

Van oorsprong kennen we twee soorten tin;

- Hardtin, dit was de 1^e kwaliteit en werd gemaakt door een vermenging van rood koper met oud tin, en werd vooral in Engeland gebruikt.
- Roostin of ook wel Kroontin de 2^e kwaliteit en werd verkregen door de extra toevoeging van circa 10% lood.

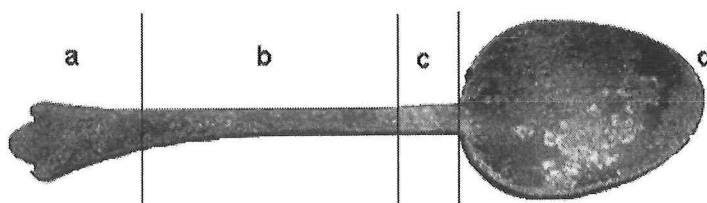
In Nederland was er nog een verschil tussen fijn en onfijn tin, het tin werd gemerkt om verwarring te voorkomen.

3. Lepels

De lepel bestond al langer maar vanaf ongeveer 1400 werden ze ook van metaal gemaakt, en dan vooral van tin maar ook van geelkoper en zilver, met de 15^e en de 16^e eeuw als hoogtepunt.

Tinnen leppels werden altijd gegoten, maar dit geldt niet voor alle koperen leppels. De vroegste koperen leppels werden uit een plaat koper geknipt en vervolgens in vorm gehamerd, in de 16^e en 17^e eeuw werden ook de koperen leppels gegoten.

In Nederland waren verschillende centra's voor tinproductie te vinden, maar Engeland is altijd de grootste en belangrijkste tin producent geweest. Waardoor een groot aantal van de in Nederland gevonden tinnen leppels geïmporteerd zijn vanuit Engeland.

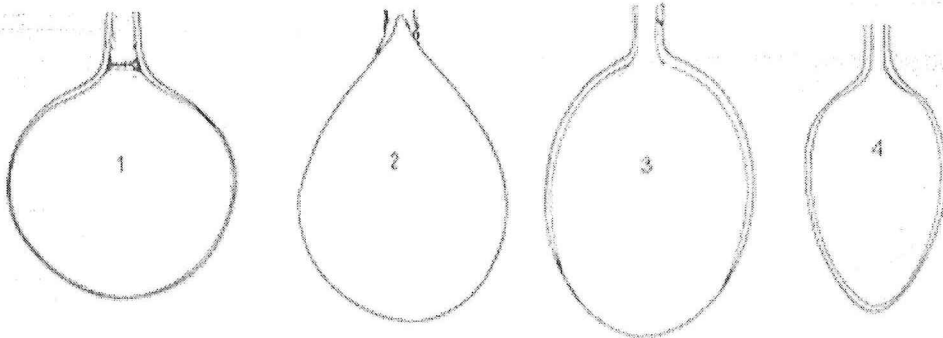
De anatomie van een lepel is opgebouwd uit een aantal vaste elementen;

- **a: De top**, het uiteinde van de steel deze is vaak versierd.
- **b: Steel**, de doorsnede van deze verschilt. In enkele gevallen kan de steel ook versierd zijn.
- **c: Brug**, de overgang tussen de bak en steel. Deze kan verschillen maar ook gelijk zijn aan de steel.
- **d: Bak**, deze heeft een aantal vaste vormen (zie hieronder).

¹ Jan Baart heeft in 1977 een typologie voor tinnen leppels opgesteld, aan de hand van gevonden exemplaren in Amsterdam.

3.1. Bakvorm

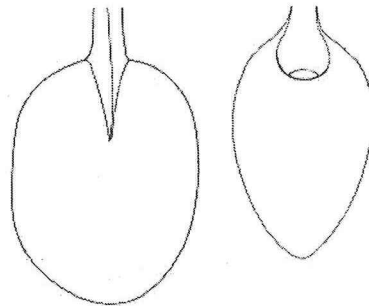
Aan de hand van de vorm van de bak kunnen we een eerste globale datering verkrijgen. Deze kan eventueel verfijnd worden aan de hand van een of meer van de later te behandelen kenmerken. Er zijn vier bakvormen te onderscheiden;

- 1: Rond, datering ca. 1450-1600.
- 2: Druppel, datering ca. 1575-1700.
- 3: Ovaal, datering ca. 1650-1775.
- 4: Spitovaal, datering ca. 1750-1850.

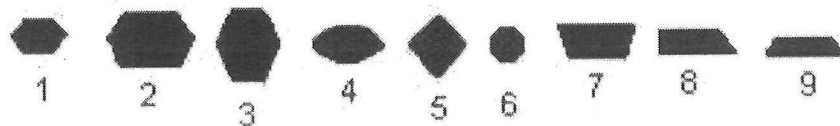
3.2. De verbinding (naald/lof)

De zwakke plek van een lepel wordt gevormd door de overgang van de steel naar de bak. Als versteviging werden de lepels vanaf 1575 aan de achterzijde voorzien van een ondersteuning. Deze bestond uit een Naald of Lof-vormige verbinding tussen de brug en bak, deze werd in een keer meegegoten. Deze naald werd in de volksmond rattenstaart genoemd. Vanaf ongeveer 1775 werd deze Naald vervangen door een tongvormige versteviging, deze wordt ook wel lofje genoemd. Dit lofje ontwikkelde zich in de loop van de 18^e en 19^e eeuw tot een decoratief element.

3.3. De steel

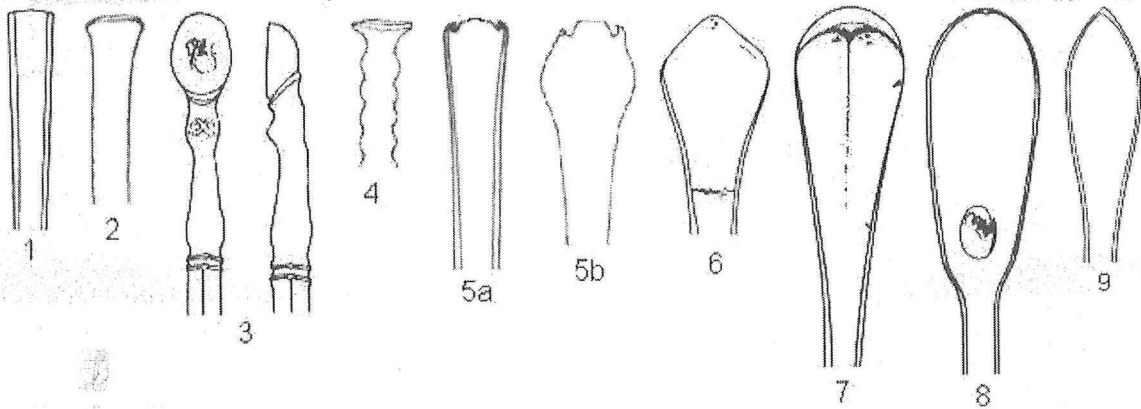
De verschillend gevormde doorsnede van de stelen maken soms een verdere onderverdeling van de lepels mogelijk. We kunnen negen doorsnedes onderscheiden;

- 1: Plat zeskantig, datering ca. 1400-1700.
- 2: Hoog zeskantig, datering ca. 1700-1800.
- 3: Regelmatig zeskantig, datering ca. 1600-1750.
- 4: Ovaalrond, datering ca. 1575-1600, platte uitvoering 1750 ev.
- 5: Ruitvormig, datering ca. 1575-1600.
- 6: Rond, datering ca. 1650-1700.
- 7: Trapezium, datering ca. 1675-1700.
- 8: Afgeknotte piramide, datering ca. 1690-1750.
- 9: Platte steel (moderne vorm), datering ca. 1750 en verder.

3.4. De top

De vorm van de top vertelt veel over de ouderdom van een lepel, deze vormen waren erg modegevoelig en daardoor aan bepaalde periode gebonden. We kunnen negen top elementen onderscheiden;

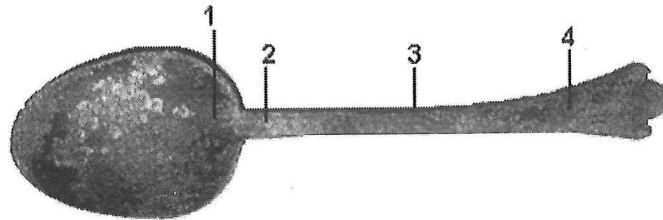
- **1: Recht onversierd,**
Datering ca.1450-1750.
Hier zien we bijna of geen verschil tussen de steel en de top, deze vormt een geheel.
- **2: Trompetvormig,**
Datering ca.1550-1600.
Hier loopt de steel aan de top breder uit.
- **3: Paardenhoef,**
Datering ca.1600-1650.
Hier loopt de steel aan de top uit op een paardenhoef vormige versiering.
- **4: Zegeltop,**
Datering ca.1650-1675.
Hier loopt de steel uit op een afgeplatte kop, deze lijkt het meest op een spijker. Omdat er soms boven op de kop een stempel of gravering is aangebracht, wordt hij de zegeltop genoemd.
- **5a: Hondenneus klein,**
Datering ca.1700-1750.
- **5b: Hondenneus groot,**
Datering ca.1650-1725.
Dit model wordt ook wel Pied de Biche (voet van een hinde) genoemd.
Als je met wat fantasie ernaar kijkt zie je een hondenneus (met twee neusvleugels).
- **6: Accolade / Ruit,**
Datering ca1700-1775.
Hier zijn de neusvleugels verdwenen, de uitstekende neus is nog wel zichtbaar.
- **7: Afgeronde top,**
Datering ca.1750-1800.
Nu is ook de uitstekende neus verdwenen, en lijkt de top al erg op de huidige lepels.
- **8: Spatel,**
Datering ca1750-1825.
De steel gaat niet langer meer geleidelijk over in de top, maar met een scherpe overgang. Het lijkt of de steel is ingesnoerd.
- **9: Spitskop,**
Datering ca.1800-1825.
De steel loopt net als bij de afgeronde top (7) geleidelijk breder uit. Maar om nu weer samen te komen met een punt op het uiteinde.

3.5. Merktekens

Leppels van na 1500 zijn bijna altijd van een merk voorzien, met uitzondering van de moderne vertinde lepel. Het gaat hierbij dan om keurmerken en of het merk van de tinnengieter².

Aan de hand van het merk van de tinnengieter is de lepel nauwkeurig te dateren. Daarom is het ook verstandig om eerst te kijken of je de maker kan identificeren.

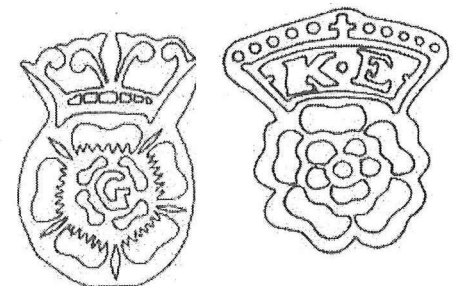
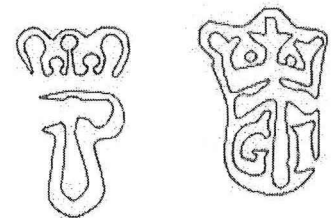
Verder kan de plaats van het merkteken ook iets over de ouderdom zeggen. We kunnen het merkteken op vier plaatsen vinden;

- **1: Bak,** Datering ca. 1575-1750.
Op de voorzijde net onder de brug.
- **2: Brug,** Datering ca. 1475-1575.
Op de voorzijde op de brug.
- **3: Steel,** Datering ca. 1675-1775.
Op de achterzijde op de steel, net onder de top.
- **4: Top,** Datering ca. 1775-1875.
Op de achterzijde van de top.

Er zijn drie hoofdgroepen van merktekens, die elk weer onder zijn te verdelen;

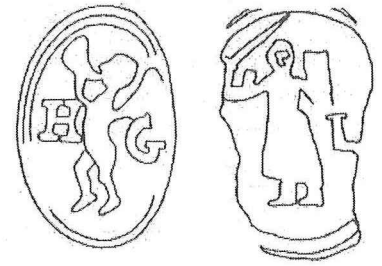
- **Hamermerk,** in twee varianten;
Deze vinden we in Nederland en Frankrijk. De hamer is vermoedelijk afkomstig van Sint Eloi, de schutspatroon van de smeden. Vanaf 1550 wordt de hamer verdrongen door de roos om in 1575 geheel te verdwijnen.
* Alleen de hamer.
Datering ca. 1400-1500
* Aan weerszijde van de hamer een initiaal.
Datering ca. 1500-1575
- **Roosmerk,** in twee varianten;
* Met initialen in de roos.
Datering ca. 1550-1600
* Met initialen in de kroon.
Datering ca. 1550-1675.

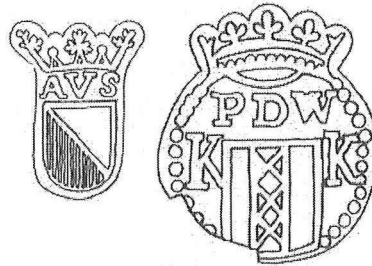
Het roosmerk is afkomstig uit Engeland, waar de roos het symbool was van de koninklijke familie (de Tudors). In 1524 werd het Antwerpen toegestaan de roos als merkteken voor tin te gebruiken. Het duurde nog tot 1535/40 voordat de roos ook in de rest van Nederland algemeen gebruikt zou gaan worden. Vanaf 1550 was de roos het algemene merkteken voor tin. Rond 1650 kregen we te maken met fijn en onfijn tin, de roos werd toen het merkteken voor tin van de tweede kwaliteit.

² In het boekje "Tinmerken Gaade's gids" zijn de meest (bekende) merktekens van de tinnegieters te vinden.

- Engelmerk, meerdere varianten mogelijk.
* Datering 1650 en verder.
Rond 1650 kregen we te maken met fijn en onfijn tin, het engelmerk geeft aan dat je te maken hebt met tin van de eerste kwaliteit. Er komen veel variaties voor van engelmerken.

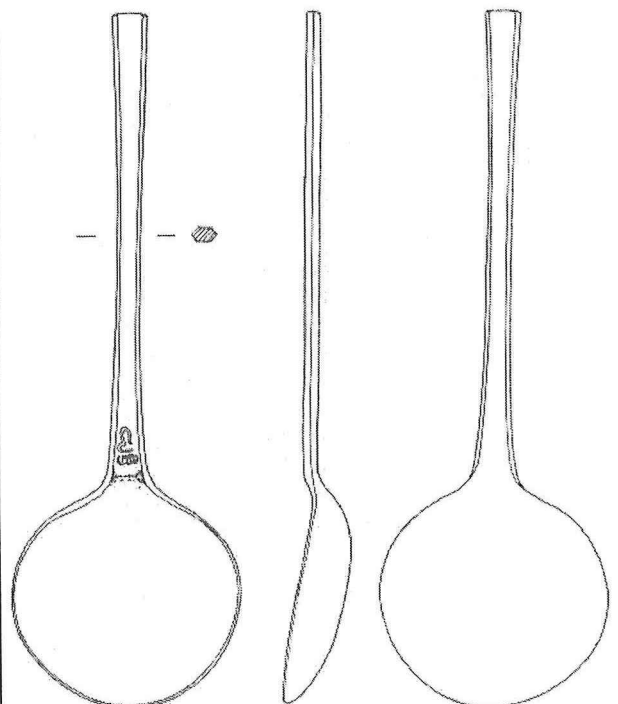

Vanaf ongeveer 1675 vinden we bij keurtin (gekeurd tin) de letter K of letters KK, die staan voor Keur of Klein Keur. Verder zien we dan ook stadswapens of namen als merktekens, in combinatie met dit stadsmerk zien we soms ook initialen en of jaartallen. Vanaf de 18^e eeuw zien we een grote verscheidenheid aan merktekens tegen.

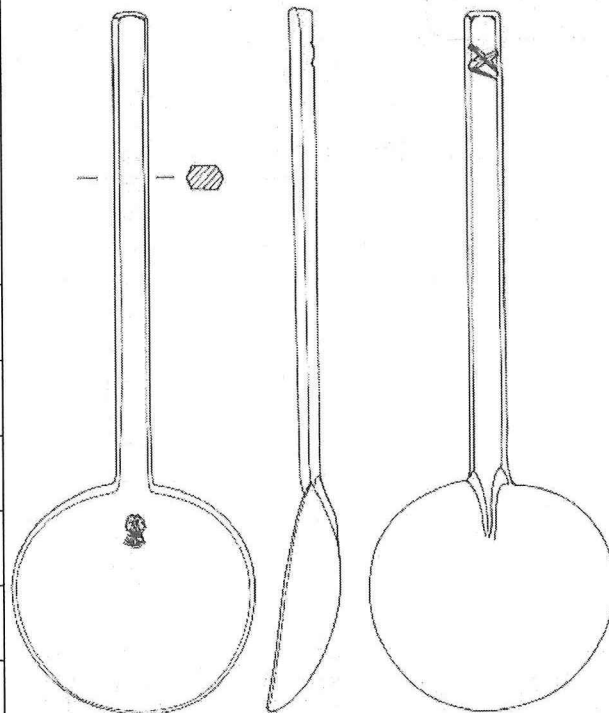

4. Typologie volgens J. Baart (1977)

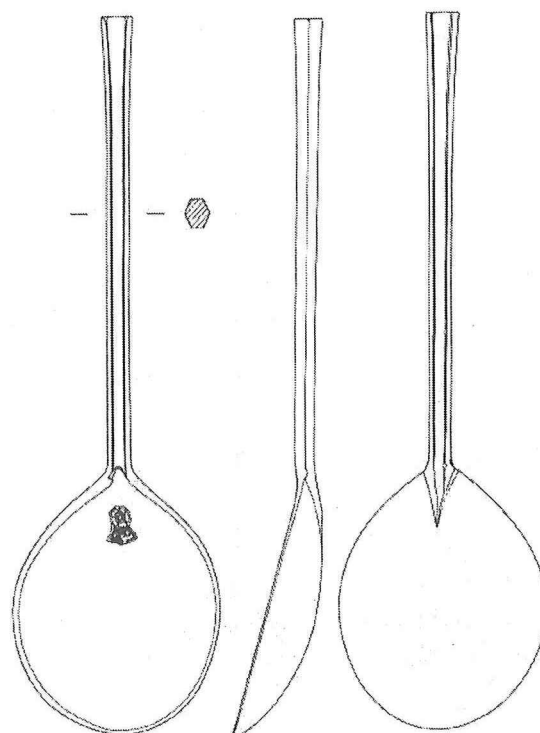
Type:	I
Datering:	1400-1600
Bak:	Rond
Doorsnede (steel)	Zeskantig, plat
Brug:	Recht met het keurmerk op de voorzijde.
Naald / Lof:	Geen van beiden
Steel:	Recht onversierd
Top:	Recht onversierd
Merk (locatie):	Op de voorkant van de brug
Opmerkingen:	Leppels met het roosmerk van dit type dateren dan uit 1550-1600

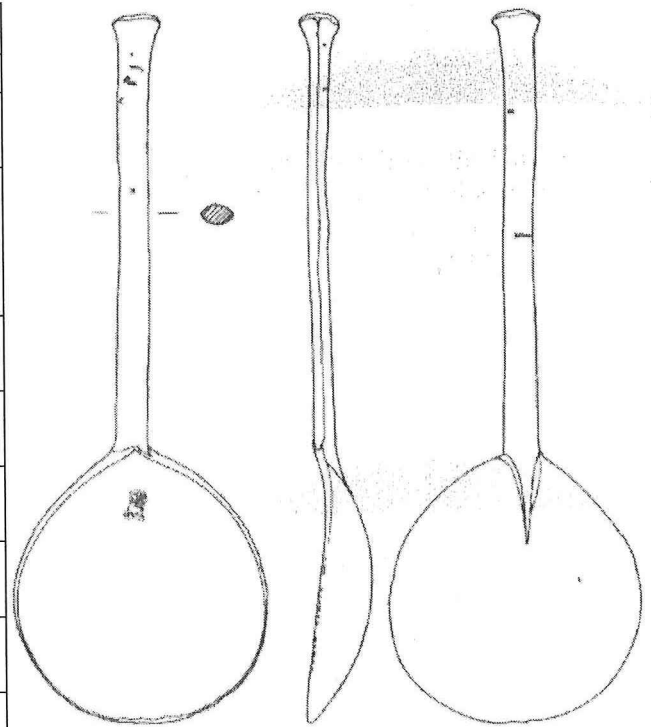
Type:	II
Datering:	1650-1700
Bak:	Rond
Doorsnede (steel)	Zeskantig, plat
Brug:	Recht
Naald / Lof:	Naald
Steel:	Recht onversierd
Top:	Recht onversierd
Merk (locatie):	Op de bak onder de aanzet van de steel
Opmerkingen:	

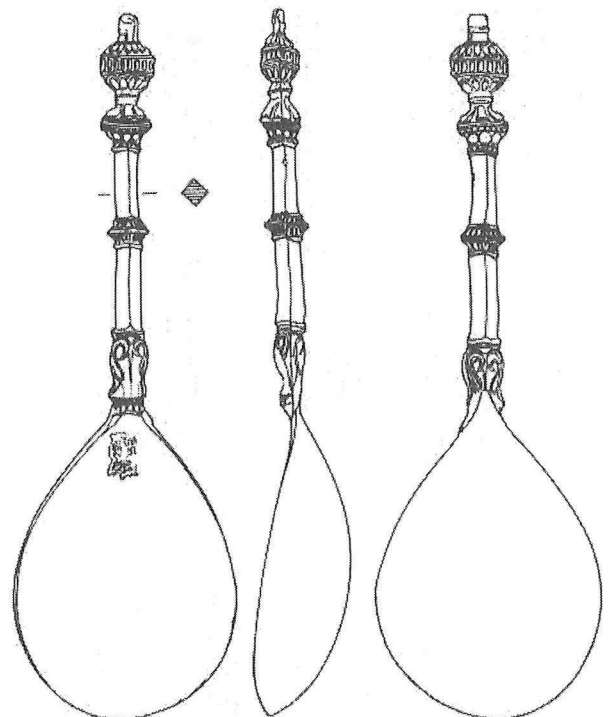
Type:	III
Datering:	1600-1750
Bak:	Druppel
Doorsnede (steel)	Zeskantig, regelmatig.
Brug:	Bak gaat met een puntje over in de steel, is verder recht
Naald / Lof:	Naald
Steel:	Recht onversierd
Top:	Recht onversierd
Merk (locatie):	Op de bak onder de aanzet van de steel
Opmerkingen:	

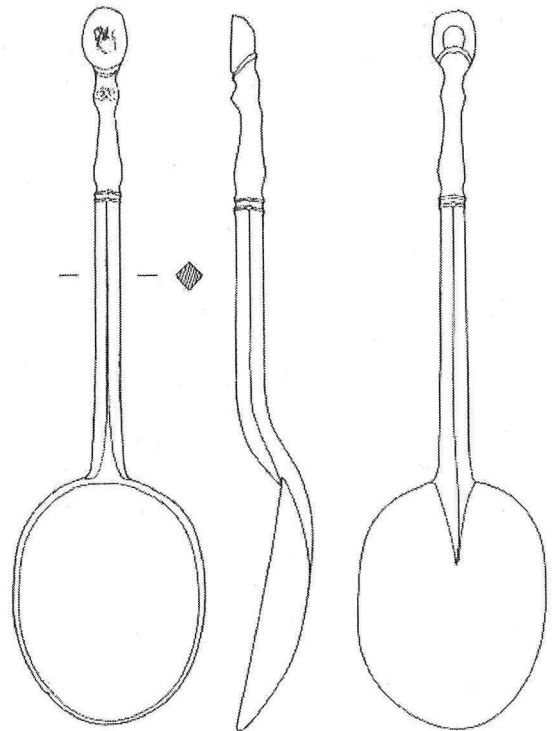
Type:	IV
Datering:	1575-1600
Bak:	Druppel
Doorsnede (steel)	Ovaalrond
Brug:	Bak gaat met een puntje over in de steel, brug iets gebogen.
Naald / Lof:	Naald
Steel:	Recht onversierd
Top:	Trompet vormig
Merk (locatie):	Op de bak onder de aanzet van de steel
Opmerkingen:	

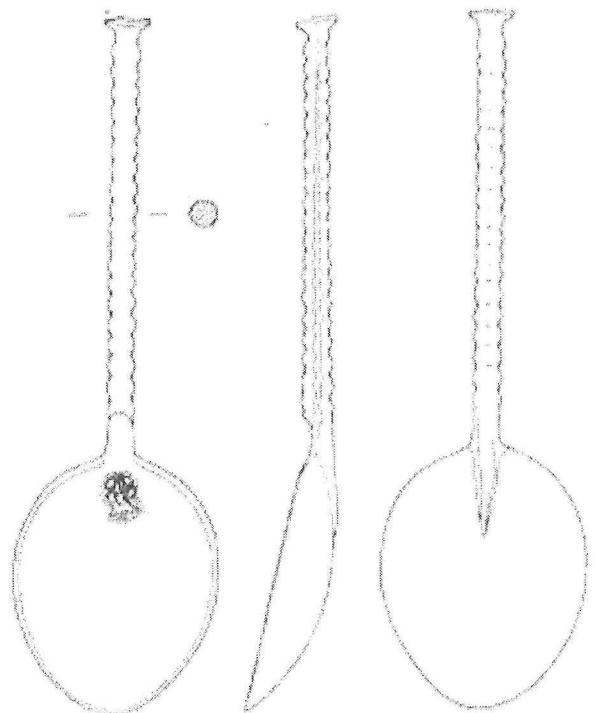
Type:	V
Datering:	1575 (1600)
Bak:	Druppel
Doorsnede (steel)	Ruitvormig
Brug:	Versierd
Naald / Lof:	Geen van beiden
Steel:	Versierd met banden...
Top:	Versierd met een knop
Merk (locatie):	Op de bak onder de aanzet van de steel
Opmerkingen:	zgn. toorentgens lepel

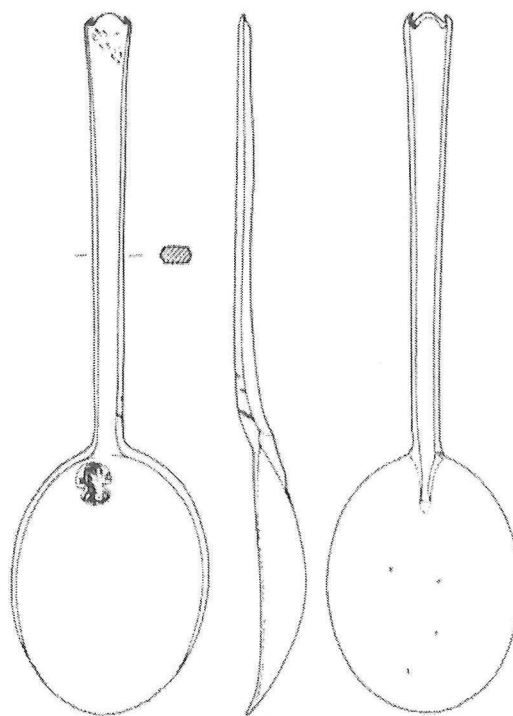
Type:	VI
Datering:	1600-1650
Bak:	Ovaal
Doorsnede (steel)	ruitvormig
Brug:	Sterk gebogen
Naald / Lof:	Naald
Steel:	Recht onversierd tot de paardenvoet.
Top:	Steel eindigt in een soort paardenvoet
Merk (locatie):	Op de bak onder de aanzet van de steel, of op voorkant paardenvoet
Opmerkingen:	Een zgn. Paardenvoet lepel

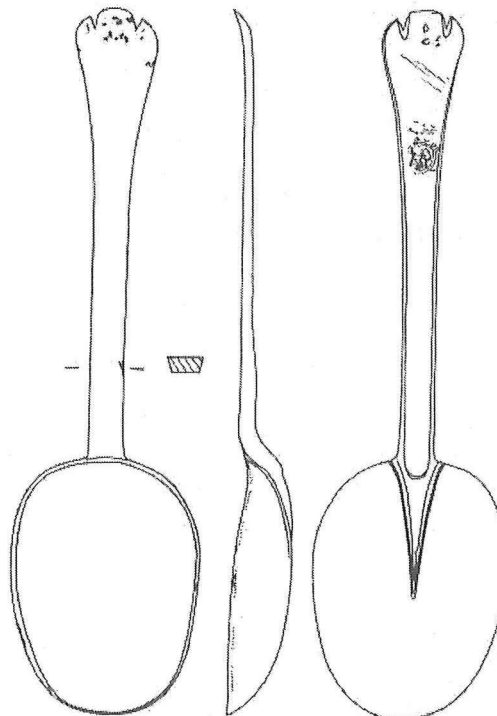
Type:	VII
Datering:	1650-1700
Bak:	Ovaal
Doorsnede (steel)	Ingesnoerd, rond.
Brug:	Recht
Naald / Lof:	Naald
Steel:	Versierd met insnoeringen
Top:	Zegeltop
Merk (locatie):	Op de bak onder de aanzet van de steel
Opmerkingen:	

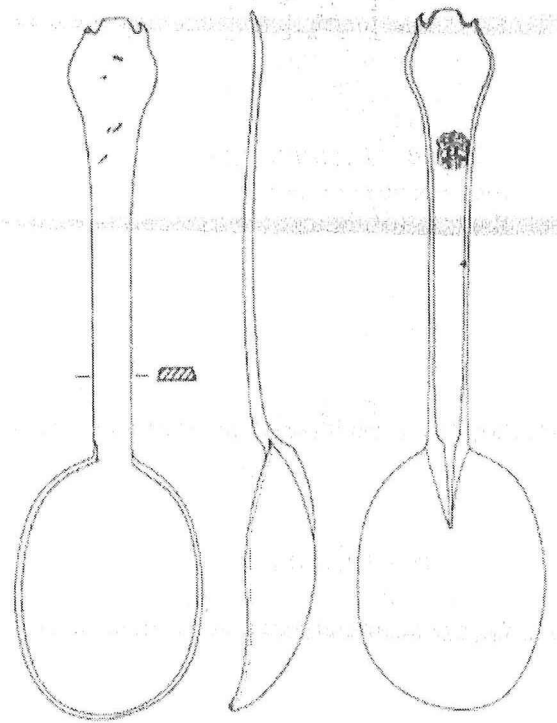
Type:	VIII
Datering:	1650-1700
Bak:	Ovaal
Doorsnede (steel)	Zeskantig
Brug:	Licht gebogen
Naald / Lof:	Naald
Steel:	Recht onversierd
Top:	Pied de Biche
Merk (locatie):	Op de bak onder de aanzet van de steel
Opmerkingen:	Ook wel kleine hondenkop genoemd

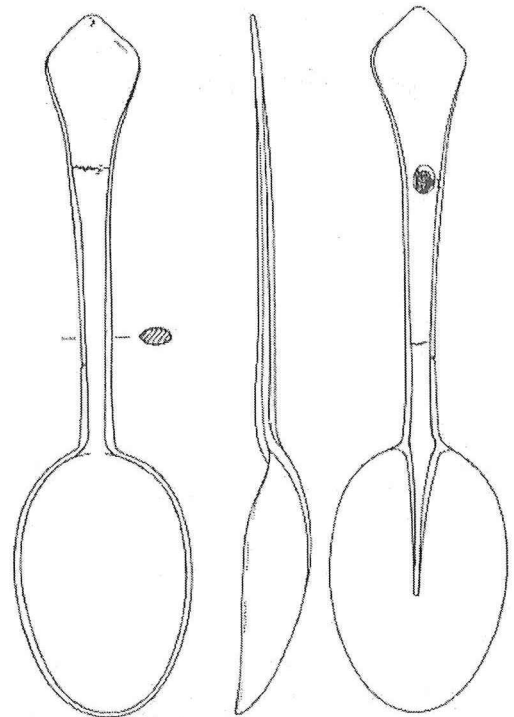
Type:	IX
Datering:	1675-1700
Bak:	Ovaal
Doorsnede (steel)	Brede platte steel, Trapezium.
Brug:	Licht gebogen
Naald / Lof:	Naald die geaccentueerd is door een randje
Steel:	
Top:	Pied de Biche, Spatelvormig
Merk (locatie):	Op de keerzijde van de steel
Opmerkingen:	Ook wel grote hondenkop genoemd

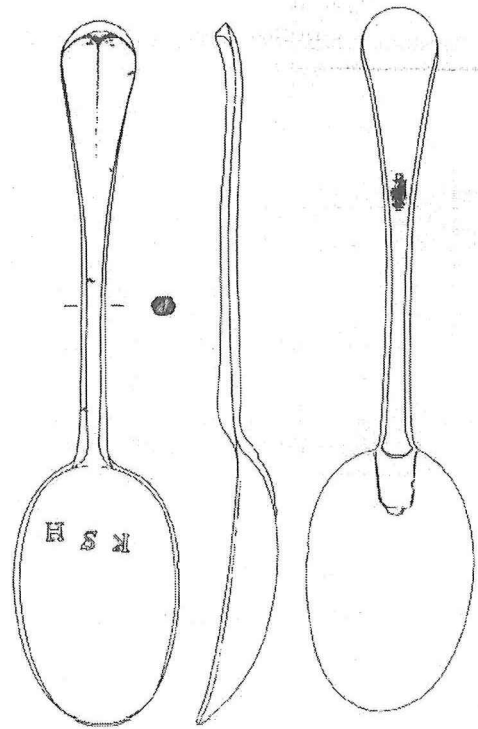
Type:	X
Datering:	1690-1750
Bak:	Ovaal
Doorsnede (steel)	Plat, afgeknotte piramide
Brug:	Getrapte overgang naar de bak, iets gebogen
Naald / Lof:	Naald
Steel:	Iets gebogen
Top:	Pied de Biche, spatelvormig
Merk (locatie):	Op de keerzijde van de steel
Opmerkingen:	Ook wel grote hondenkop genoemd

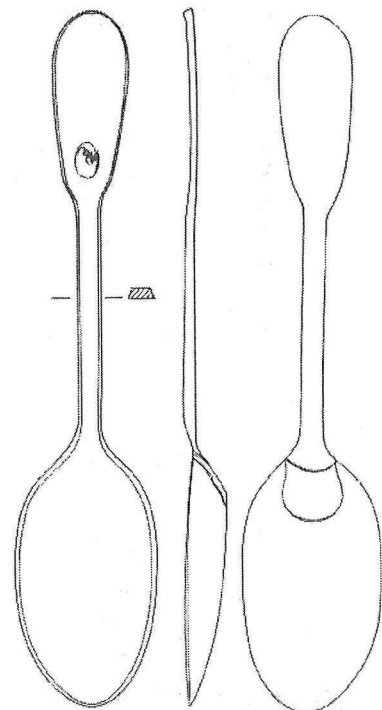
Type:	XI
Datering:	1750.....
Bak:	Ovaal
Doorsnede (steel)	Ovaal, plat
Brug:	Iets gebogen
Naald / Lof:	Extra lange naald
Steel:	Recht onversierd
Top:	Ruit of accolade vormig
Merk (locatie):	Op de keerzijde van de steel
Opmerkingen:	

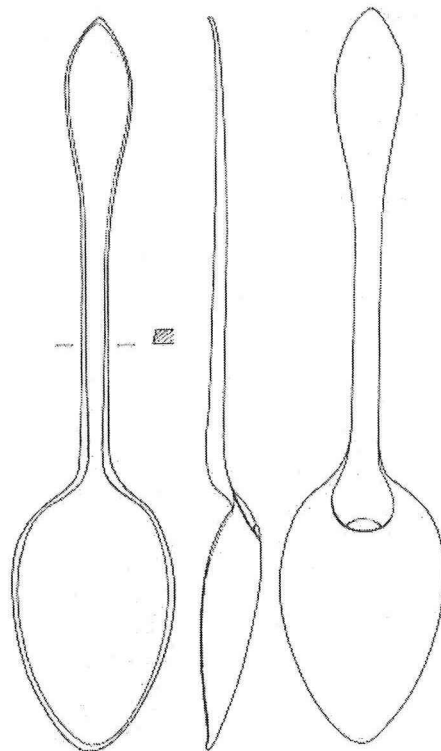
Type:	XII
Datering:	1700-1800
Bak:	Ovaal
Doorsnede (steel)	zeskantig
Brug:	Scherpe overgang van bak naar brug
Naald / Lof:	Lof, lijkt op een afgeronde naald
Steel:	Recht onversierd
Top:	Afgeplat (spatel)
Merk (locatie):	Op de keerzijde van de steel
Opmerkingen:	Meestal tussen de 9 en 16,5cm. Lijkt op de huidige lepel.

Type:	XIII
Datering:	1750-1810
Bak:	Ovaal
Doorsnede (steel)	platte steel
Brug:	Scherpe overgang van bak naar brug
Naald / Lof:	Lof
Steel:	Recht en onversierd
Top:	Spatelvormig, onder spatel een insnoering
Merk (locatie):	Op de keerzijde van de steel, soms op de voorzijde spatel vorm
Opmerkingen:	

Type:	XIV
Datering:	(1750-1850) Baart geeft geen datering
Bak:	Ovaal puntig
Doorsnede (steel)	platte steel
Brug:	Scherpe overgang van bak naar brug
Naald / Lof:	Lof
Steel:	Recht onversierd
Top:	Puntig spatel vormig
Merk (locatie):	Op de keerzijde van de steel
Opmerkingen:	Ook wel spitskop genoemd

5. Literatuur

- Jan Baart e.a.; Opgravingen in Amsterdam. 20 jaar stadskernonderzoek ; Fibula-van Dishoeck, Haarlem. Amsterdam 1977.
- Hasselt, Henk ; De Lepel is al zo oud als de soep. Het dateren van tinnen lepel ; The Coinhunter Magazine, 23^e jaargang 2004 no91.
- Ruempol, A.P.E en Dongen, A.G.A. van ; Pre-industriele gebruiksvoorwerpen 1150-1800 ; Museum Boymans-van Beuningen Rotterdam, De Bataafse Leeuw, 1991.
- Bartels, Michiel : Steden in Scherven, vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900), SPA, 1999.
- Stara, Dagmar ; Tinmerken, Gaade's gids voor verzamelaars, Gaade uitgevers, 1995.